

սի Բրիտանիոյ յանդիման կացուցանել
և այնչափ ի դէպէ նմանութիւնն,
մինչեւ ամենայն Հարց Եկեղեցւոյ լի-
նիլ գէտել, յոր չէ իսկ հնար վրիպել:

Ըրդ որպիսի կանխակալ կարծեաց
և կտրուութեան է գործ՝ բաղդատել
զորդին Սոփոնեաց ընդ Սարեմայն:
Որպիսի խաիր ընդ այս և ընդ այն:
Սոկրատ ի մեռանելն անփիշտ և ան-
նախատ՝ կտրաց մինչ ի վախճան ժոյժ
ունել անձին, և եթէ այս օրինակ հեշ-
տին մահ ոչ ի պատիւ կենաց նորա ե-
լանէր, ապա կարծիք ի մէջ անկանելին
թէ Սոկրատ հանդերձ ամենայն հան-
ճարաւն բանաբաղ և եթէ էր: Ըսի թէ
բարոյականին սա եղեւ գտիչ, մինչ
դեռ այլք յառաջագոյն եղին զայն ի
գործ, և սա զարարո նոցին խօսեցաւ
և զօրինակս նոցին էառ ի վարդապե-
տութիւն: Չեւ ճառեալ Սոկրատայ
զարգարութենէ, Ըրիտաիդէս գտաւ
արդար, Եւանիդաս ի վերայ հայրե-
նեաց վախճանեալ էր, մինչեւ եդ-
եալ Սոկրատայ զհայրենասիրութիւնն
ի կարգի պարտուց: Յառաջքան դը-
րուատել նորա զժողովրդութիւն՝ ժողով-
կալ էր Սոկրատ, և ի Յունաստան
բաղմանայն ալք սուսքինիք՝ յառաջ
քան ներբողել նորա զառաքինութիւն:
Իայց սա ո՞րք յիւրոց անտի ուսաւ
արդեօք Յիսուս զվնեմն զայն բարոյա-
կան և զամբիժ, զորոյ զխրատն և զօ-
րինակ ինքն միայն եցոյց յանձին, եւ
ի միջոյ անհնարին մղեռանդութեան՝
բարձրագոյն խնաստութեան ետ բար-
բառել, և պարզութիւն երկնային ա-
ռաքինութեանց պատուեաց զարու-
պըն ամենայն ժողովրդոց: Սահ Սոկ-
րատայ՝ յիմաստասիրել նորա խաղա-
ղութեամբ ընդ բարեկամս, արդա-
րեւ սա հեշտութեան ամենեցուն է
ցանկալի: Իսկ մահ Յիսուսի՝ որ ի
կտաանս, ի նախատինս, ի ծանակս,

յանէ՛ծա ամենայն ժողովրդեան աւան-
դեաց զհօգին, ամենեւին սոսկումն և
ամենեցուն զարհուրելի: Սոկրատ ա-
ռեալ զբաժակ թմնալից օրհնեաց լա-
մաստուակողն՝ որ լայր: Իսկ Յիսուս
յանհնարին վիշտս չարաբանաց վասն
գողան ցեալ դահճացն աղօթեաց: Ը-
յս, եթէ կեանք և մահ Սոկրատայ են
առն իմաստասիրի, կեանք և մահ Յի-
սուսի են լստուծոյ և եթ:

Ճ. Ճ. ՌՈՒՍՕ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԿ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՇՏՈՆԵՒՅ ՈՒՂՂՈՒԱԾ(*)

ՀԱՆՐԻ ԻՄ ԵՒ ԵՂԲԱՐԻ,

ՊԱՇՏՈՆԱԿԻՑԻ ԻՄ ԻՔՐԻՍՏՈՍ

Ամենայն խոնարհութեամբ և սի-
րով Հոգւոյն կ'աղաչեմ և արտասուօք
կը խնդրեմ, շնորհք քեզ, կարդալու
արժանի համարեցէք ձեր յետին պաշ-
տօնակցին աշտկար խօսքերը, որք կա-
րեվէր խոցուած սրտէ մը կը բղխին և
որք, եթէ սիրով և առանց արհամար-
հանաց ընդունուին յուսամ յ'ստ-
ուած թէ օգտակար կը լինին:

Գիտեմ և կը խոստովանիմ, որ ձեզ
մէ շատերը հմուտ էք ամենայնի, և
կարօտ էք ուրիշիմը ազդարարութեան
կամ առաջարկութեան և թերեւս ձեր
հմտութեամբ խոտելի երեկին իմ գուգ
նաքեայ տկար ու անհամ խօսքերս,
ակայն շնորհք մի է՝ զոր կը խնդրեմ,
կարդացէք զայս և մի համարիք թէ
ուսուցանելու համար կը գրեմ, այլ
արդէն գիտցածնիդ թէ՛ ձեզ և թէ՛

(*) Եկեղեցւոյ պաշտօնեայ բակով կը հասկնանք
ամեն աստիճանի Եկեղեցականք, յիշատաց գպիւնն
սկսեալ մինչեւ ցերեպով:

ինձ վերահրկնելու և յիշեցնելու հա-
մար, որուն այս միջոցիս խիստ կարե-
ւորութիւն ունենալնիս չափազանց
զգալի եղած է :

Հարց իմ, գիտէք դուք անշուշտ
որ ամենքնիս ալ իբրեւ մարդ և իբրեւ
անդամ մարդկութեան պարտքեր ու-
նինք, իսկ իբրեւ Աշկեղեցւոյ պաշտօն-
եայ՝ կրկնապատկուած է մեր պարտ-
քը : Արդար մարդը փոյթ կը տանի
անթերի կատարել իւր ստանձնած
պարտքը՝ առանց իրաւունքէն դրկը-
ւիլը հոգալու, արդ չգիտեմ ի՞նչը
նելու է այն մարդը որ իրաւունքը կը
ստանայ և պարտքը կը զբոսնայ, գիտէք
նաեւ, որ ազնուական մարդը ուրիշ
ընտիր հանգամանքներէ զատ կունե-
նայ պատուոյ գեղեցիկ զգացումը, ո-
րով կուզէ իւր բարոյական կեանքը,
այս պատուական զգացումը չի կրող
և անսպասուութեան դալը բեանելով
չի կարմրող և չզգուշացող մարդը ար-
ժանի չէ մարդ անուան, վասն զի հա-
կամէտ կը լինի այնպիսին ամեն տեսակ
մոլութեան, չորութեան և վատու-
թեան, այս իբրեւ մարդ հասարակ է
ամենուին, իսկ իբրեւ Աշկեղեցւոյ պաշ-
տօնեայ առաւել եւս կրկնապատկը-
ւած է մեր վերայ . . . :

Արդար ժամանակէ ՚ի վեր է, որ
հրապարակային գրիչք զԱշկեղեցւոյ
պաշտօնեայս կը նախատեն, կանարդեն,
կայսպոնեն, կը վատահամբաւեն և վեր-
ջին աստիճան անպատիւ կ'ընեն, և
մենք սորա դարմանը չենք խորհիր :
Բայց ինչէ՞ն է այս ամեն անարդու-
թիւնը մեր վրայ, ինչո՞ւ մեր սիրելի
եղբայրքը, մեր հոգեսուն սրդիքը, մեր
ազգակնիցքը այսպէս մեղի դէմ ելած
են, ինչէ՞ն է, որ զմեզ այսպէս չարաչոր
կը դատեն : Գիտեմ, թերեւս պիտի
ըսէք, ինչպէս շատ անգամ ըսած էք,
թէ նոքա չին պատկառիր, նոքա չա-

ղտկրասներ են, և ձախող նպատակ-
ներու կը ծառայեն, և այլն : Իրաւ էք
ես ալ ձեզ հետ կ'ըսեմ որ այդպէս է,
բայց անգամ մի եղելութիւնքը քնն-
ենք, ինքզինքնիս անաչառ դատենք,
մեր դորձքերը մեր կոչման հետ համե-
մատենք և ահա պիտի տեսնենք, որ
նոքա ինչ նպատակաւ ալ խօսած լինին
և ինչ տեսակ անձինք ալ լինին միշտ
կ'արդարանան, ըստ որում մեր գոր-
ծերն արդէն նոցա ըսածներուն տպա-
ցոյցն է : Այո, եթէ մենք իրօք անմեղ
և արդար լինիմք, եթէ զբաւստ և օրի-
նապահ լինիմք, անշուշտ նոցա խօսքե-
րը արժէք չեն ունենար, և այն ատեն
նոքա ինքնին փախուտ և բանաբաղ-
ներ կը համարուին : Իսկ դժբաղդաբար
եթէ մենք մեր կոչման և պարտուց
դէմ կը մեղանչեմք, յայտնի է թէ այն
ատեն այդպիսի խօսքերով և զաննք
արհամարհելով չենք կարող արդարա-
նալ, այլ անօնց խօսածը շարունակ կը
հաստատենք :

Արտի դառն վնասը կ'ըսեմ, որ ցա-
ւալի է մեր այս ընթացքը, և հետ-
զհետէ աւելի դառն պիտի լինի մեր
վիճակը, բանի որ անդգոյ կենանք մեր
դէմ ելած անպատուութեան վրայ
և չզգաստանանք, և չուզուինք և չը-
սքուինք և չարդարանանք : Արդա-
րանալ կ'ըսեմ, և չըլինի թէ այն դառն
և անարտիւ յօգուածոց արտաբուտ
պոտտախօսնել և պատուակել հառ-
կընանք, ո՛չ, զոյգ արդարանալ չեմ
համարիր՝ երբ ճշմարտութեամբ չէ,
բանղի ստութեամբ և պատրուակաւ
սրտասխանելը՝ յանցանքը բաղմա-
սբառիկ է, անիրաւութեամբ արդա-
րանալը՝ սորդ յանցաւորութենէ ե-
ղեռնադործութեան մէջ իյնալ է, ա-
ղաթիլ ուղեկով անլուծանելի կաշկան-
դուիլ ըսել է, վասն զի արդէն ունե-
ցած յանցանայ վերայ աւելցուցած

կը լինիմք հանրութիւնը խօսքով եւս խորելու ոճիրը, ինչպէս շատերն լրին և չի կրցին իրականապէս արդարանալ, և քանզի մեր նոյն խօսքերը ներհակ պիտի դառնաին միշտ մեր գործոց, ուրեմն մեր արդարանալու համար ըրած խօսքերն զմեզ դատապարտող դատախազ մի եւս կը լինին ներկայ և ապագայ աշխարհին առջեւ, որով չարաչար պիտի դատուինք յաջորդ սերունդէն, ինչպէս կը դատենք այսօր մէք մեր նախորդները: Անցեալ դարուց պատմութիւնքը կարգացած ատեն՝ որ և իցէ կարգի անձանց ըրած չարութիւններն ու վատութիւնները մեր սիրար կը վշտացնեն, սակայն աւելի զայրոյթով մէկտեղ կրկնապատիկ ցաւ կը զգանք երբ կը կարգանք, որ Աստուծոյ պաշտօնէն ութեան եւ ձեւին ներքեւ գործուած են անոնք. եթէ զանոնք կը խտենք, կը նզովենք և կը դատենք, հապա մեզ ինչ պիտի պատահի. մեզ, որ մեր շուրջը անցեալ և ներկայ անհամար հանգամանքներ և օրինակներ ունինք զմեզ հրահանգող և գէպ ի բաւն առաջնորդող, սակայն դժբաղդաբար կրմաւ կուրացած՝ ալ աւելի վատթարանալու հակամէտ ենք քան թէ լրականալու, ասոր ասացող են ամենօրեայ առաջնորդական խորհրդերը և դառն գանգատանքներն ու բողբոքները, որք կը գիշուին կը կուտակին մեր վրայ հրապարակի մէջ, և որք որ մը պիտի դատեն զմեզ, և այն ատեն գուցէ չարերուն հետ դաւարներն ալ պիտի այրին, յանցաւորներու հետ անմեղներն ալ պիտի դատապարտուին ապագայ պատմութեան մէջ, քանզի ցաւալի եղանակ և խիստ մեծ դժբաղդութիւն մ'է, որ հրապարտուի յին գրիչը կղերի մը չարութեան դէմ ղինուած ատեն կղերք կղերականք և նոյն խակ կղերութիւնն առհասարակ

մէկ ջրով կը լուան. առաւել գէշն այն է, որ ոմանք եւս օտար լեզուներէ թարգմանելով ճիշդութեամբ անկարգ վարույն կարագրութիւնը մեր կղերաց կը սեփհանեն, (թերեւս Արեւելոց պաշտօնէից դէմ մասնաւոր ատելութիւն ունենալուն, կամ հրապարակի մէջ բան մը գրած լինելու համար), սակայն մէնք առանց զանոնք դատելու, կը սենք, որ կերպիւ իւր իրաւունքը բնութեամբ են այնպէս ընել, Քանզի Արեւելոց բարձրագոյն զանգեցնալ և ձեռնհաս իշխանութիւնք, նոյն խակ ժողովուրդը՝ յանցաւոր պաշտօնեայն յականէ յանուանէ յայտնուած ատեն անաչառ դատաստանով չեն դատապարտած և վճռակի պատժած, որով տեղի տուած են և այլոց նոյնը գործել և իրենք ալ գործակից համարուիլ, և ահա այս պատճառաւ զեղծումն ու ընդհանաւր արականութիւնը տիրելու վրայ է:

Հարբ իմ, սիրտս կարեմէր խոցուած է, քանի խօսքս յառաջ տանիմ և նկատողութիւններս քանի շարունակեմ, այն քան աղիքս կը գաւարի, և հոգիս կը խռովի. դուք ունենանք կ'աղոյշեմ, քիչ մը մոռնանք մէք զմեզ ժողովրդեան վիճակն աղետալի է, նորա բարոյական կեանքը մեռելութեան վերջին ճգնաժամին հառած՝ իւր մահահրաւէր տագնապին մէջ օգնութե բարերար ձեռք մի կը պաղատի, չէք յօժարիր այն բարերարը դուք լինել, լուրջ հայեաղք մը ձգենք ժողովրդեան անմահ հոգւոյն վերայ, ղենենք նորա բարոյական վերքերը, և ահա կը տեսնենք թէ ինչ որդմուկ է և որչափ օգնութեան կարօտ:

Անոր ստանձնած պաշտօնը, Հարբ իմ, չներէր մեզ անհոգ լինիլ, ո՛հ, սրտերնիդ չի՞ շարժիր երբ կը տեսնէք որ քրիստոնէական անմեղութիւնը և սր-

բութիւնն աղարտուած եղծուած է
 ժողովդէան մէջ, հեղութիւնը՝ իրա-
 բութեան փոխադրութեան, գլխաւոր-
 օրէնքն՝ անգթութեան, համաձայնու-
 թիւնը՝ երկպառակութեան, խաղա-
 ղութիւնը խաղաղութեան փոխուած է
 և ամեն տեսակ բարեմասնութիւնն-
 րը եթէ չըսեմ սպառած՝ գոնէ կիսով
 չափ սրտաւոր են, որով մոլորած ու
 ցնորած՝ ինչ ընելը չգիտեր, խորհրդ-
 դակորայս աղբի մը պէս շինելու տեղ
 կը քանդէ, զինքը կեղեքող աւազակին
 առջեւ անշարժ կը կենայ, պատիւը կը
 բռնաբորուի լուռ ու մունջ կը հեծէ,
 և հարստահարիչը կորսուելէն վերջը
 աղաղակ կը բառնայ, սակայն երբ
 բարեխնամ ձեռք մի իրեն օգնութեան
 հասնի, երկիւղէն ու շուարումէն
 « Ինչ փառալ չէ խո » կ'ըսէ, այս դառն՝
 այլ ճշմարիտ իրողութիւնը մտաւոր
 հիւանդութիւն մի է, խմցականին
 խանգարումն է, որուն պատճառը ե-
 թէ անաշու հետազօտեմք՝ մեր չա-
 փազանց ինքնասիրութեամբ ունեցած
 անհոգութիւնն է, և որուն դար-
 մանը իրաւամբ մեղմէ կը սպասուի:

Տեսէք կ'աղաչեմ, տեսէք աս գե-
 տինը փռուած ողորմելի դիակը, տեսէք
 նորա կուրծքին վերայ պատառուած
 լայնաբաց վերքը, ուրկէ կենաց անդին
 հեղուկը հորդութեամբ կը հոսի, սա-
 կայն նորա աչերուն մէջ կենդանու-
 թիւն կայ, դեռ շունչ կառնու կու-
 տայ և շարժելու ճիգ կը թափէ, այլ
 վայրկեան առ վայրկեան նուազելու
 վերայ է, տիտը ձայնով օգնութիւն
 կ'աղաղակէ, հասէք, Հարբ իմ, օգ-
 նութեան հասէք, նորա կեանքը մեղ-
 մէ կը պահանջուի, վասն զի նա մեր
 ժողովուրդն է, վասն զի նա Հայ ազ-
 գան է, նա մեր արիւնն է, մեր կեան-
 քն է և մեր հոգին, նորա մահը մեր
 ալ մահն է, իսկ մեր անհատական մա-

հը՝ նորա հանրական կենդանութիւնն
 է, ինչո՞ւ չենք արիւնսար, ինչո՞ւ չենք
 բողջար այս փռուած դիւցազնու-
 թեան, մեռնիլ ամբողջ ազգի մը կե-
 նաց համար՝ անմահութիւն է, սա-
 կայն հիմայ զմեզ մահուան հրաւիրող
 ալ չի կայ, լոկ գործելու արիւնթիւն
 է մեզմէ պահանջուածը, գործել՝ խո-
 հական խորհրդով, գործել անապառ-
 երկնային սիրով, գործել՝ արդարու-
 թեամբ, բարի նպատակաւ և արդար-
 օւ աւեր միջոցներով, պէտք չէ վհա-
 տել, հարկ չէ թուլնալ, Հարբ իմ, ան-
 խուսելի պարտքը, երկնային հարկը,
 մեր յօժարակամ հաճութիւնը և խոս-
 տումը կը բռնադատեն զմեզ առ այս,
 մեր պաշտօնն է այս, բեռ մը չէ, ծան-
 րութիւն կամ դժուարութիւն չունի,
 բայց եթէ չի կատարենք, արդարեւ
 պարտազանց եմք, խոստմատեցութեամբ
 և դատարիք կը համարուինք աշխարհի
 առջեւ և արդարութիւնը կը պատժէ
 զմեզ այսպէս անարգելով և անպա-
 տիւ ընելով, չեմ ուզեր հաւատալ որ
 ձեր մէջ այս ճշմարտութիւնները չը
 գիտցող և աննոց չհամազօտողներ կը
 գտնուին, բայց եթէ դժբաղդաբար
 գտնուին, թող գոնէ իրենց օգուտը մը
 տածեն, զիրենք խնամող, հագացող,
 կշտացնող ազգն է, որ իրենց օգնու-
 թեան կը կարօտի, իրենց կենաց հա-
 մար գէթ պէտք են խնայել անկեղծ
 կենացը, այն Հարբ իմ, պատուական
 հարբ, օգնեցէք նորա տկարութեան,
 սրտեցէք այն ահա ելի վերքը, ուրկէ
 հոսածը կեանք է և որուն հետ ձերնալ
 կը մաշի և կը մահանայ, բայց ահաւոր
 ճշմարտութիւն մի է խոստովանիլն, որ այն
 ատեն մենք պիտի սեպուինք անձնաւ-
 որան, մարդասպան, ազգասպան և եղ-
 բարասպան և այն ատեն նորա արիւնը
 մեղմէ պիտի պահանջուի, մեղմէ, որ
 այս կրօնական արտաքին ձեւն զգեցած

օրերնիս ներքին ամենամեծ պարտքեր ալ զգեցանք . ուխտ , դաշինք , խոստումն , երդում , և ամեն հաստատական միջոց գործածեցինք մեր անձը ժողովրդեան փրկութեան վրայ դնելու , և հիմայ նորա աղէտից աչք կը գոցենք :

Պէտք է մտածել Հաբէ իմ , ահա ելի ատեան մը ունինք ուր պատասխանատուութեան պիտի հրաւիրուինք և այն տեղ բազմող դատաւորը իւր անշափ մարդասիրութիւնը գթութիւնը , ողորմութիւնը ներողութիւնը և անյիշուհարութիւնը ըրած կատարած լինելով արդարութիւն պիտի գործադրէ . այն տեղ ամեն բան մերկապարանոց է . ուր տեղ , հոգեւոյ կարողութիւնքը պայծառ , խիղճն ու յիշողութիւնը արթուն և լուսաւոր են , վկայի , փաստաբանի և կաշառքի ոչ կարօտութիւն կայ և ոչ կարեւորութիւն . հոն այն յաւիտենական բարեւոյն առջեւ չարերը ամօթապարտ պիտի լինին և ծածկուելու խորշ անգամ չի պիտի գտնեն , նոցա համար արդար պատուհասէ զատ ուրիշ ակնկալութիւն չը կայ , այս ճշմարտութիւն մի է . մարդկային ախտաւոր կիբքերն ինչ կուզեն թող առարկեն այս փրկաւէտ սկզբան դէմ եւ ՚ի զուր ճիգ թափեն իրենց խղճի խայթն ու տագնապը հանգարտեցելու , Մտուածոյ արդար դատատանն ուրանալ ուղղ հրէք իւր մոլի և տեսակ մը կրից գերի լինելը համարձակապէս կը յայտնէ , և նոյն իսկ իւր ըրած այն ձախող ճիգն անգամ աղետալի է իրեն համար , քանզի արհամարհած պիտի լինի յաւիտենական անյեղի ճշմարտութիւն մը , զոր տիեզերաց Մարիչը հազար միջոցներով ցոյց տալէ և յայտնելէ զատ բնութեան մէջ բիւրասոր օրինակներով և ապացոյցներով հաստատած և մեզ ներկայացուցած է , զորս աչք ու

նեցող և տեսնել ուղղը կը տեսնէ . ուստի հարկ չէ մեզ այս տեղ սոյն նիւթին վրայ ծանրանալ , այլ կը թողում որ ամեն սրտաւազանց Հովիւ ողջմտութեամբ խորհի և իւր վեճակի դաւնութիւնը ինքնին զգայ :

Եթէ մենք , պատուական Հաբէ իմ , իրօք ճշմարիտ քահանաներ և հովիւներ լինելու համար այս պաշտօնը յանձն առինք , պէտք է անոր պարտքերը սովորինք և անթերի կատարենք , ինչպէս որ կը պահանջեմք մեզ սպասաւորողներէն , և ի՞նչ ենք մեք եթէ ոչ Մտուածոյ եկեղեցւոյն պաշտօնակաները , հաւատացելոց սպասաւորները , Մտուածոյ գերդատանին վրայ կարգուած տնտեսներ , որ ժամանակին նոցա հոգեւոր կերակուրը տալու պաշտօնն ու պարտաւորութիւնը ունինք : Ի՞նչ կրնենք մենք՝ երբ մեզ սպասաւորող եղբայրը իւր պարտուց կատարման մէջ անհաւատարիմ , և իւր գործոց մէջ անհոգ գտնուի . ո՞չ տալքէն կը խրատենք , կը յանդիմանենք , կը սրտովենք և վերջապէս կը վանենք . շատերնիս այսքան համբերութիւն տլ չենք ըներ . ուրեմն ի՞նչ կը յուսանք որ մեզ պատահի քանի որ մենք ալ նոյնպէս մեր պարտքերը կատարելու մասին խստաւ կը թերանանք Մտուածոյ անհուն մեծութեան առջեւ . անշուշտ օր մը որ շատ հեռի չերեւիր , պիտի ընդունինք մեր արդար հատուցումը , և ո՞չ տալքէն ահա որքէն սկսած ենք կրել անոր առհաւատչեան , միթէ փոքր կը համարինք այսչափ հախառնքը , արհամարհանքը զգուանքը և հրապարակաւ կամ առանին եղած անպատուութիւնները . որք մարդումը համար պէտք էին խիստ զգալի լինել . բայց ահա կը տեսնենք , որ մեր շատերուն հոգն անգամ չէ : Ի՞նչ յայտնէնք ո՞ւր թողունք այն մեծ անոր

գանքը, որ մեր խօսքերը ժողովուրդեան անընդհատ կը լինին և անօգուտ, ասկէ աւելի ինչ նախատինք կրնայ լինիլ մեզ և Նստուծոյ խօսքին, որ ապարդիւն կը մնայ:

Եւ կը քստմնիմ, Հարք իմ, և սարսուռ կզգամ ամեն անգամ, երբ սուրբ Եկեղեցւոյ պաշտօնէից վրայ անշուր ամբաստանութիւններ կը կարգում, կամ այնպիսի գործեր կը լսեմ որք հեթանոսաց մէջ անգամ անարգ են և խոտելի. և դուն ուրեք գործուիլը կը լսուի կամ անպատու հոտ կը մնայ. անհաւատ կռապաշտից մէջ անգամ դատապարտելի եղած գործքեր քրիստոնէութեան մէջ տեսնել, արդարեւ աններելի է, մանաւանդ եկեղեցւոյ պաշտօնէից մէջ, որք առաքինութեան, սրբութեան, բարի վարուց, սիրոյ և խաղաղութեան՝ բանիւ ու գործով քաւրող և օրինակ հանդիսանալու սահմանուած են, որք յօժարութեամբ եւ հետապնդութեամբ սոյն պաշտօնին մէջ մտեր են, որք երդմամբ և ուխտիւք զայն յանձնառած են, կեօք և մահուամբ անթերի կատարել, և որք այսօր, դառն է խոտուով մնիլը, այսօր բարձի թողի ըրած իրենց ուխտը. խոտորնակ շուիլ մը ընտրած են, որ չի պիտի յաջողին, և որ եւք չունի, ինչ է այսպիսեաց հատուցումը, խորհելու արժանի է այս կէտը և դարմանը անհրաժեշտ կարեւորութիւն: Առ այս հարկ կը համարիմ ըսել, որ բնաւ մեկերնիս ալ ինքզինքնիս ամենեւին չար դարացնենք, բանգի ամենքն ըստ իւրում կարգի և չափու այս պարտազանցութեանց մէջ է և սոցա ընդհանուր լինեն անուրանալի է, ինչ աստիճանի մէջ ալ որ լինինք, այսօր կաթողիկոսէն մինչեւ ցղպիր պէտք է գիտնանք որ այս թերութեանց ենթակայ ենք, ուստի իմ խօսքերս ամենուս կը

պատկանին, մի դուցէ մեկերնիս ըսինք, թէ էս այս խրդէն լէմ, ոչ, սը խալմուկնիս այն ատեն մեծ կը լինի երբ այլոց խրատուած ու յանդիմանուած ատեն մեք զմեզ բացառութիւն կը սեպենք, և ահա այն ատեն մեք անուղղայներ կը համարուինք:

Կարգաւ, ով եկեղեցւոյ պաշտօնեայ, կարդա՛ հրապարակ ելած քեզ համար գրուած յօդուածները և թէ մարդկային զգացումն ունիս և թէ քրիստոնէական հաւատք ունիս և եթէ վերջապէս իբրեւ աստուածապաշտ կը պարծիս՝ սոսկա՛ ու սարսափէ. դարձիր և ընթացքդ վախէ:

Հարք, հերիք մեր անունը անարժանապէս հրապարակ ելաւ, հերիք վատահամբաւուեցանք, ալ բուսական է, կ'աղաչեմ ամօթ կրենք քիչ մը, յանուն մարգարտութեան, որով սէտք է վառուած լինինք. ի պատիւ մեր սոսնձնած սուրբ պաշտօնին, զոր մեր Հարք անողբարտ մեզ յանձնեցին, և ի վիսուս Նստուծոյ, որ հաշիւ պիտի պահանջէ և անասու պիտի դատէ զմեզ, ոթափինք այս ապուշ յիմարութեանէն, քանզի անհնարին է այսչափ նախատինք կրելէն վերջը չզգաստանալ և յիմար չը համարուիլ:

Սուրբ Եկեղեցւոյ պաշտօնէից վրայ ըսուած անարգական բառերը կ'ուղէի մի առ մի ամփոփել այս տեղ և ամբողջը իբրեւ հրէշային պատկեր ձեզ ներկայացնել. բայց տեսնելով որ նոցա ի մի վայր կ'ստակութիւնը խիստ ահաւելի երեւոյթ մի ունի և համեստ ըսեալեաց զգուանք կը պատճառէ, ուստի խնայելով պատուոյ և համեստութեան՝ զանց կ'ընեմ մանրամասն թըւելը և միայն ընդհանուրի վերածելով քանի մը հատուածներու կը բաժնեմ, և հետզհետէ կը խօսիմ ամեն մեկուն վրայ, կրկնելով իմ խոնարհ ա.

զաչանքս, որ սիրով կարգայր զանոնք
և բոտ ամենայնի խելամառլով դար-
ման տանիք, յօգուտ ձեր անձին եւ
ձեր խնամոց յանձնուած ժողովրդոց:

Ահաւասիկ Աղեղեցւոյ պաշտօնէից
վրայ խօսուած սրահասու թեանց հա-
մառօտութիւնը:

Ա. Տգիտութիւն:

Բ. Անգործութիւն:

Գ. Ագահութիւն:

Դ. Խռովարարութիւն:

Ե. Հպարտութիւն:

Զ. Պճնասիրութիւն:

Է. Օրինաց արհամարհութիւն:

Ա.

ՏԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Աթէ մարդ Աղեղեցւոյ պաշտօնէ
ութեան ինչ լինելը ներստէ, պայծառ
տեսնէ, և լաւ ճանչնայ, խիստ մեծ
ամօթ պիտի զգայ անձին՝ երբ նոյն
պաշտօնն ընդունի և ինքզինք անոր
յարմար չեգտնէ, և առաւել ամօթ,
երբ պատրաստուիլ չուզէ: Աթէ ինչ
և իցէ գործ և ծառայութիւն բոտ օ-
րինի կատարուելու համար իրեն յար-
մար պաշտօնէայնէրը կը պահանջէ, որ-
չայի ևս առաւել հոգեւորական պաշ-
տօնը, որ բարձր է քան զայնս և հար-
կեցուցիչ, արդ՝ որ մէկերնիս կարող
ենք վստահութեամբ ըսել թէ մեր
սոյն վսեմ պաշտօնին արժանաւոր ենք
և առ այն պատկանած հանգամանք-
ներն ունինք, ծառք իւր պտուղէն և
գործը իւր արդիւնքէն կը ձանցուի:

Հարբ իմ, մեզ համար Գէգեթեր էն
կ'ըսեն, և միթէ կարող ենք ուրանալ
զայն, և եթէ ուրանանք, չէ՞ որ մեր
գործքերն ու խօսքերը զմեզ պիտի յան-
դիմանեն: Ահաւասիկ մեզ յանձնը-
ւած ժողովրդեան վարքը, նոյա բա-

րոյական ու մոտաւոր կեանքը դատա-
խազ կանգնած կը բողբէ մեր ստու-
թեան դէմ, զմեզ աշխարհի առջեւ,
մեր ամենաբարի Արարչին առջեւ
կ'ամբաստանէ իբրեւ անհաւատարիմ
անտեսներ, իբրեւ անհոգ և անձնա-
տէր հովիւներ, իբեւ կ'յր առաջնորդ-
ներ, կ'յր մղորեղաց և իբրեւ ճրագ ան-
լոյս կամ ընդ գրուանաւ թաքուցեալ.
որ մէկերնիս կ'արող ենք համարձակիր
ըսել Առաքելոյն պէս, թէ «Իմաստուն
ճարտարատեալի մը պէս հիմն դրի»,
ինչպէս կամ որս կրնանք ըսել, թէ
«Իործ իմ դուք էք ի Քրիստոս»:
քանի որ աւելի քանդիչ կը յօժարինք
լինել մեր տգիտութեամբ քան թէ
չինող, բայց պէտք է գիտնանք որ մեր
Տէրը զմեզ առաւ ժողովրդեան Ի լի-
նէ և ոչ ի քալել:

Յիտուս Քրիստոս աշխարհի փր-
կիչը, մեր Տէրը և երկնաւոր վարդա-
պետը զմեզ աշխարհի լոյս կ'անուանէ,
բարձր աշտանակի վրայ դրուող և
տունը, այսինքն Աստուծոյ ժողովուրդը
լոյսադրող ճրագ կը կոչէ, լերան վրայ իե-
ցող քաղաքի կը նմանցնէ, այս անուն
ները, նմանութիւնները և այս վսեմ
տիտղոսները՝ որոց մէջ մեր պաշտօնն
ու պարտաւորութիւններն ալ բովան-
դակուած են, չէ՞ն յանդիմաներ ու
պատկառեցներ զմեզ, քանի որ մենք
այնպիսիներ չենք, բուն իսկ մեր պաշ-
տօնը և կ'չուամը չգիտնանիս կամ բոտ
այնմ չի գործելիս յոյտ յանդիման
չի խայտառակեր մեր տգիտութիւնը:

Աթէ մեք զմեզ պիտի խաբենք զա-
նազան չաղփաղփութեամբ և մեծխօ-
սիկ սնտոխաբանութեամբ, եթէ սուտ
անուն գիտութեամբ և յամառ վի-
ճաբանութեամբ պիտի երեւինք, որք
կարող են զմեզ հպարտացնել և Աս-
տուծոյ Հոգին չիճուցանել, եթէ լոկ
մոտաւոր և նիւթական գիտութեամբ

պիտի պարծինք առանց աստուածային գիտութեան, առանց սրտի մշակութեան և բարուց ուղղութեան, արդարեւ ողորմելի ենք քան զամենայն մարդիկ, քան զանբանս և քան զանգէտս, որք գոնէ բնութեան օրինաց հնազանդ են, այլ մեք կը պարտաւորմք գիտնալ այն գիտութիւններն հոգեւորին և բարոյականին համար, առանց սրոյ մեռած են անոնք և աստիանիչ են մտաց, հոգւոյ, մարմնոյ և կենաց. սորա ապացոյցը թէ և բազմաց վերայ կը տեսնեմք, այլ առաւել մեր վերայ ակն յանդիման կ'երեւի. քանզի ինչ է մեր ապշութեան պատճառը, ինչէ՞ն է մեր ամենօրեայ մտաց, սրտի և մարմնոյ չարաչար տագնապը, ինչ է մեզ գէմ յարուցուած հակառակութեան և ատելութեան առիթը, եթէ ոչ մեր տգիտութեամբ մեր բուն կոչումէն շեղիլը, ինչ է ժողովրդեան այսչափ յուզումն ու երկպառակութիւնը, անշուշտ մեր տգիտութեամբ սոյն պաշտօնին անյարմար և անարժան գտնելիք, ինչէն է որ Մատուծոյ ժողովուրդը վհատած, հաւատքէն թուլած, յոյսը կորած և յաստուածոյն խաղաղարար սիրոյն հեռացած է, անշուշտ մեր տգիտութենէն, որով ամեն բան տակն ՚ի վերայ եղած է և եղծումն ուղեղծումը ամենուրեք տիրած է: Սակայն Հարք իմ, այս անմիաբանելի ներհակութիւն մի է, Մատուծոյ պաշտօնեայ, Արեւելոց առաջնորդ, ժողովրդեան հովիւ և մտաց խաւարելոց լոյս բուլիլ, ու տգէտ լինիլ. այս անղուծանելի հակասութիւն է, և այս ընդհանուր անկարգութիւնը բուն աւոր համար է, որուն պատճառ ու պատասխանատու ենք նոյն մենք, որ առանց զմեզ քննելու՝ հետամուտ կը լինեմք այնպիսի պաշտօնի մը, զոր չեպիտի կրնանք ըստ օրինի ՚ի գլուխ տա-

նիլ. և երկրորդ զմեզ ընտրող հաւանող և ձեռնադրողը, որ առանց մեր ամեն հանգամանաց, կատարելութեան կամ թերութեան հասու լինելու, ինչ և իցէ նկատմամբ և թերադրութեամբ կը յօժարի ձեռք գնել մեր վրայ և կը ցորդ լինիլ մեր ամեն չարեաց ու անոցմէ հետեւելիք բոլոր գայթակղութեանց: Վանդի այնուհետեւ կը մտնանք Մատուծոյ տան մէջ, և չգիտնալով այն տեղ շարժելու կերպերնիս, մեր արդէն ունեցած բազմութիւն թերութեամբ չար օրինակ կը դառնանք անմեղներու:

Ուրջ նկատողութիւն մի, Հարք իմ, սուր ակնարկ մի ձգենք մեր անձին, մեր խորհրդոց, մեր կրից և մեր գործած կամ այլոց գործել թերադրած իրողութեանց վերայ. ինչպէս զայս կը դատինք նոյնպէս ալ զմեզ դատենք, և ահա պիտի տեսնեմք որ ՚ի մեզ կարծուած լոյսը խաւար է, հաօրա մեղմելու սաւորիլ ուղող խաւարը որչափ խաւար պիտի մնայ. ինչպէս որ ահա բուն իրողութիւնը կը վկայէ: Սեր առաջառ անձնագատութիւն պիտի յայտնէ մեզ, որ մենք աշտանակի վրայ դրուած լուսաւոր ճրագներ չենք, մեր սրբազ զննողութիւնը ցոյց պիտի տայ, որ մենք աշխարհի առջեւ պարզ երես երեւնալու և ճակատաբաց տեսնուելու արժանի լեբան վրայ չենուած քաղոք չենք, այլ մեզ կտրելու եղած գլխաւորութիւններէն զուրկ խաւարի մէջ խորխորաղ, մըլտութեանց և մարտութեանց բաւոյն մէջ թաքցող և ստուգութեան ու խարէութեան պատրուակին տակ ծածկուած գործողներ, և ահա այս ամենը պիտի ասացուցանեն, որ մենք ինչ որ պէտք էր լինէինք՝ այն չենք, արտաբուստ տարբեր, և ՚ի ներքուստ տարբեր, երեւոյթով ուրիշ և իսկութեամբ անոր ներհակն ենք,

մենք ճշմարտութե աշակերտներ ենք, իսկ մեր այս դրութիւնը ճշմարտութեան հակառակն է. սակայն ամօթ այն մարդուն, որ ստութեան ներքե սողալու չափ կը ցածնայ, և առաւել ևս ամօթ, վայ և հաղար նախատինք այն կրօնաւորին, որ ընդ պատուաւ կաւ դործելու ցածութեան կը զիջանի և այսպիսի վատութեան նախատինքը կրելու յանձնառու կը լինի:

Պէտք է սարսափինք ռի պաշտօնակիցը իմ, հարկ է որ սոսկանք, երբ մեր այսպիսի տգիտութեամբ ամեն չարիք գործելու կը յօժարինք, երբ ժողովուրդը մեր ետեւէն ձգած գէպ 'ի գայթակղութիւն կը տանինք, և երբ, կ'ամուշեմ ասել, անձնական օգտի և սին փառաց համար նոցա խաղաղութիւնը կը վրդովենք, նոցա մարմնաւոր շահուն կը վնասենք և նոցա ան մահ հոգին կորուսանելու առիթ կը լինինք, և այս ամենը կ'ընենք, պատուական Հարբ, այս ամենը տգիտութեան արգիւնք չէ, հապա ինչ է, մեր պաշտօնի պարտքը չի ճանչնալ չէ, ինչ է:

Յիսուս Քրիստոս, իրեն հաւատացողներուն պատուիրեց, «Այնպէս լուսաւոր պէտք է լինի, ըսաւ, ձեր լոյսը, որ մարդիկ տեսնելով ձեր բարի գործերը՝ փառաւորեն ձեր երինաւոր Հայրը ու Այս պատուէրը եթէ համայն բրիտանեայ անհատ սարտաւոր է պահել և կատարել իբրեւ Աստուծոյ ժողովուրդ, իբրեւ երկնաւոր Հօր որդիք, հապա զիջափ եւս առաւել Արեւելոյ պաշտօնեայք, որք մեծամեծ անուններ վրանին առնուել չեն խղճեր. որ Գալիլէի կ'անուանին և հոգեւոր կաթամբ իրենց սանունքը չեն անուցաներ, Կիւլի կը կոչուին, և ժողովուրդն 'ի պարարտ արօտս և 'ի կենսատու մարգս աւետարանա-

կան ճշմարտութեան չեն հովուեր և առ ջուրս հանգստեան շնորհաց սուրբ Հոգւոյն չեն մակաղեր, և 'ի փարախ երկնապարգեւ խաղաղութեանն Յիսուսի չեն ժողովեր. որ Հայր կ'անուանին և չեն խնամեր, չեն դգուեր ու դարմաներ իրենց հոգեւոր որդիքն 'ի Քրիստոս. որ Կալիլէի կը կոչուին և անարժան վարմունքով ու խօսքերով խտորնակի կ'առաջնորդեն նոցա՝ չար օրինակ դառնալով: Այս, Հարբ, դարուս մէջ այս ամենը գործուած աւետարանակի ճշմարտութիւններ են. վրչտանալ պէտք չէ, խոնարհիլ և զգալ պէտք է. զգալ ու զղջալ պէտք է, գուցէ օր դայ, ուր զղջալ և դառնալ ուղենք բոլոր անօգուտ լինի:

Սենք Գաալիլէի, Կաալիլէի և Վարապի կը կոչուինք, շատերնիս այս ալ հերիք չըսեալով առաւել բարձրանուններու կը ցանկանք. . . և ահա մեր անգաստիարակ, անգէտ և անիմաստ ենք, որով ուսուցանելու պաշտօնն խալաւ բարձի թողի ըրած ենք, ոչ Աստուծոյ տաճարին մէջ, ոչ կրթութեան յարկերու մէջ և ոչ առանին Աստուծոյ խօսքը ոչ կը քարոզենք և ոչ կուսանինք, և բարձրամբ տութեամբ կը պանծամք իբր օրէնագէտ, իմաստուն և ժողովուրդ հովուելու ձեռնհաս. անարժան միջոցներով պաշտօններ կը շարթենք եւ մեր պաշտօնատեղին հասած օրերնէս մեր թշուառութիւնը յերեւան կուգայ. . . քանզի բաց 'ի ցուցամուրթենէ, մեզ չինկած գործերու մէջ կը նետուինք և իրաւամբ խայտառակ կը լինինք: Այնք Սարգարէին, Հարբ իմ, որ Աստուծոյ կողմէն ազգարարութի կրնէ մեզ, որոյ զանցառութենէն հետեւած անարգութիւնը ամեն ժամանակ կը կատարուի, «Քահանային շրթունքը, կ'ըսէ, պէտք է գիտութիւն պահպա-

նէ, գիտութիւնն ստանալու հոգ տա-
նի, և ժողովուրդը նորա բերնէն օ-
րէնքներ պիտի խնդրեն. ինչու որ քա-
հանայն ամենակալ Աստուծոյ պատ-
գամաւորն է ։

Ո՛վ սիրելի Հայրք իմ, մեր բուն
պաշտօնը ուսուցչութիւն է, « Ոչ է
բարւոյք մեզ թողուլ դրանն Աստուծոյ
և պաշտել զսեղանս » ։ Հապա մենք
ո՞ւր թողուցեր ենք մեր այս սուրբ ու
նուիրական պաշտօնը, այս վսեմ պար-
տաւորութիւնը, վայելած ենք, կամ
զգացած ունի՞նք երբէք այն քաղցր
ու երկնային բերկրանքը, այն համեստ
ու սուրբ ուրախութիւնը, զոր կը մա-
տուցանէ անարատ և ողջամիտ ու-
սուցչութեան արդիւնքը ։ Տկար ա-
րարած մը զօրացնել հոգւով, խաւար
միտք մը լուսաւորել ճշմարտութիւն,
գայթակղած ու մոլորած քայլ մը ուղ-
ղել գէպ ՚ի արդարութիւն, սրբու-
թիւն և ՚ի բարութիւն, մէկ խօսքով
աշխարհի վրայ անմուտ արփի ըլլալ,
ապագայ սերունդին նախախնամը՝
կազդուրիչը եւ փրկիչը լինել, ար-
դարեւ մեծ են ասոնք, ինքնին վա-
ռաւոր են, գլխովին պատուաւոր և
վսեմ, զոր ճանչնալու և որոյ քաղց-
րութիւնն զգալու համար կատարել
պէտք է, սոքա այնպիսի վեհութիւն
ներ են, զորս խօսքով լիովին բացատ-
րել չեթէ չըսեմ անհնար՝ գոնէ ինձ հա-
մար խիստ դժուար է, ես միայն խոր-
հելով զմայիլ գիտեմ, նման այն գեղ-
ջուկ մարդուն, որ առաջին անգամ
իւր մուծ խորձիթէն ելած մարդաշատ
ու վաճառաշահ քաղաք մի կը մտնայ,
ուր իրեն ամեն կողմ նորանոր տեսա-
րաններ կը բացուին առջեւը, հիանա-
լի հոյակապ շէնքեր, զարմանալի ա-
րուեստներ և ակնապարար զմայելի
նշարներ. և այս առարկաներու բազ-
մադիմի նորանոր փոփոխութիւնները

տեսնելով կ'արանջանայ, կ'զմայի, և
չէ կարող խօսիլ, կ'ապշէ կը հիանայ և
չէ կարող բացատրել ։ Այո՛, ես լսի
խորհելով կը կրեմ այս արանջացումը,
բայց արդեամբ մտած ունի՞նք Աստու-
ծոյ բանին բազմադիմի գեղեցկութեան
մէջ, պատահած ունի՞նք նորա անձառ-
ղմայման, բարե՛հ, սիրով հոգւոյն գը-
գուած ենք Աստուծոյ որդիքը, գուր-
գուրացած ենք երբէք գթալով նոցա
աղետալի կացութեան վերայ, վշտա-
գին բեկեալ սրտիւ նկատած ենք ար-
դեօք ազգին և նորա մատաղ սերուն-
դին տխուր տարագոյն, զանոնք կրթե-
լու, դատախարակելու և նոցա ուսու-
մին տալու համար սփռեցին զինքն
ենք վարժարանաց խնարհ և անշուք
աթոռի մը վերայ նստիլ և մանկանց
միտքն ու սիրտը կաղդուրել, հոգին
պարարել և նորա կարողութիւնները
զարգացնել և բեղմնաւորել ։ Այն ա-
թոռները, զոր այսօր եկեղեցւոյ պաշ-
տօնեայք ընտրած և իրարու ձեռքէ-
յափշտակել կը ճգնին, խիստ խառ-
խուլ է և վտանգաւոր, քանզի զայն
վառասիրութիւնը հնարած է, և որուն
չուրջը անօգուտ հոգեր, ժանա նա-
խանձ, կենսամաշ կասկածներ, ապա-
կանիչ խռովութիւն, վրդովիչ երկիւղ
և տաղէապ և այլ բիւր տեսակ դժու-
րային ճիւղներ մահաթոյն օձերու
պէս կը սողան և հանսպաղ մարդուս
սիրան ու միտքը կը կեղեքեն և անձու-
ղոսրելի տագնապներու մէջ կը չար-
չարեն, իսկ գուրսէն անշուք երեւ-
ցած այն համեստ նստարանը, որ բը-
նուաւ արտաքին հրապուրանք մի չունի,
զոր գթութիւնը պէտք է հաստատէ
և որուն վրայ մարդասիրութիւնը իւր
ամեն վեհութեամբը պէտք է բազմի,
այն պարտուց՝ միանգամայն և երախ-
տեաց խոնարհ աթոռը կըսեմ, իւր
անշուք պարզութեան մէջ այնչափ

պերճէ, և համեստ խոնարհութեան մէջ այնչափ բարձր է, որուն չեն հասած աշխարհիս փառաւորներէն եւ մեծ կարծուածներէն և ոչ մէկը, բայց պէտք է գիտնալ որ խարդափ ձեւերով և զգացմունք ու նպատակ պատշաճապէս յայտարարելու և պատկառելի ամօթին վերայ բազմից յանդգնող վատը պիտի առնէ անարգանք անձին Չարամիտք արժանի չեն անոր, տգէտք պէտք է փոխել անկէ, այլ և այլ կրից և նկատումներու ծառայողները թող սարսափին այն տեղ բարձրանալէ, վասն զի ամբողջ դարեր իրենց դէմ կը զինին, արդարութիւնը, և ճշմարտութիւնը զիրենք իրեն մոլոր անհունութեան մէջ կը խարխուլէ:

Այն տեղ չքեղապէս կը բազմէր Յիսուս, երբ երկնային ճշմարտութիւնը և ընկերային պարտքեր կ'առնուցանէր ժողովուրդեան, և բարէ խնդ վստօմ է իւր տեսքը, որչափ պատկառելի է իւր ներկայութիւնը, այլ սակայն որչափ սիրուն զմայելի և սրտազրաւ է իւր կեանքն ու խօսքերը: Բայց խնդ էր Յիսուսի ամօթը, հողակոյտ մի, և յենարանը ծառ մի, երբեմն ցուրտ ժայռ մի թէ նստարան և թէ յենարան կը լինէր, բայց միշտ խուռն խաղմութենէ չըջարտուած էր, շարունակ իւր վարդապետութիւնքը լսող, սքանչացող և զննող փառաւորով մեծ բազմութիւն մի ակնածանք կը ուղծուէր, իսկ այդ փառաց կարծուած ամօթներուն վերայ բազմողները միշտ տխուր միայնութեան, կամ աղմուկներու և կամ շփոթութեան մէջ կը գտնուէին, որք զիրենք կը բարձրացնէն չարաչար ձեռքերու համար, և ահա այս ամենը ամեն օր տեսնող և կրողները, որ չեն զգար և չեն ճանչնար իրենց թշուառութիւնը միթէ տգէտ չեն, ուրեմն նիւթը չէ փառաւորողը . . . :

Տեսէք ահաւասիկ նոյն պարկեշտ ամօթին վերայ երկոտասան անշուք անպատրաստ և խեղճ ձկնորսներ բազմեցան, երբ զաշխարհ կը լուսաւորէին և ազգեր ու լեզուներ կաշակերտէին, այն տեղ հանգչեցաւ իւր բազմաչար վշտերէն Սուրբ Գրիգոր, երբ ամբողջ ժողովուրդ մի, ողջայն ազգ մի իւր տհաւոր թագաւորովն հանդերձ խաւարի վճէն դէպ ի լոյս կը կորզէր. վերջապէս այն տեղ դտան միթիթարութիւն Սահակ, Սեբաստիոն, Արսէն և այլ բազմաթիւ Հարք, որք անխոնջ կուտուցանէին, կը կրթէին և կը լուսաւորէին, և ասոր համար է որ այսօր թագաւորած են նոքա սիրով և երաստեօք մեր հոգւոյն, սրտի և մտաց վրայ: Արդ եթէ մեք նոցա յաջորդներն անուանուելու փառասիրութիւնն ունինք, ինչո՞ւ նոցա դործոց նախանձաւոր չը լինինք, ինչո՞ւ նոցա շաղագ հետեւելու արիութիւնը չունենանք, այլ ընդհակառակն խոտորնակ ծամբով փառք որսալու ելնենք. միթէ չենք հաւատացած դեռ, որ մեր կեանքը, փառքը, պարծանքը վեհութիւնը, ճոխութիւնը վերջապէս ամեն բան՝ Սիրոյ, խոնարհութեան, և մեր տիրող օրինաց պահպանութեան մէջ է. յորոց խոտորելուն հետեւանքը արհամարհանք և անարգութիւն է. ինչպէս որ դարերով յառաջ մարդարէն իսկ Աստուծոյ կողմէն ազդարարութիւն ըրած է. «Լեւա՛հ, կըսէ, զձեզ բոլոր ազգաց առջեւ անարգուած արհամարհուած և երեսէ ձեռքուած ըրի, ինչու որ իմ ճանապարհըս չը պահեցիք, այլ օրէնքը կատարելու մէջ աչառութիւն կ'ընէիք»:

(Շարունակութիւն)